

Hoofdstuk 1: Het begin (1966/1967)

'Een Boerenpartij voor intellectuelen'

15 september 1966. Op een persconferentie in het Haagse perscentrum Nieuwspoor presenteerde het 'Initiatiefcomité D'66', 36 merendeels jonge Nederlanders sterk, een 'Appèl' aan hun landgenoten. Centraal in dit politieke pamflet staat een 'plan voor her-democratisering' van het Nederlandse politieke bestel:

*(Opland, Volkskrant,
17 sept. 1966)*

APPEL. 'Aan iedere Nederlander die ongerust is over de ernstige devaluatie van onze democratie.

Zeer geachte medeburger,

Dit appèl wordt tot u gericht door een groep landgenoten. Wij hebben met elkaar gemeen een gevoel van hachelijkheid aangaande sommige verschijnselen in onze parlementaire democratie. Dat heeft ons bij elkaar gebracht.

Wij zijn geen politici.

Wij willen dat in dit stadium ook niet zijn. Wat wij hier en op de volgende pagina's schrijven is niet bedoeld als scherp geslepen politiek manifest. Het is een globale presentatie van onze ongerustheid, onze mening omtrent de oorzaken van de malaise en onze denkbeelden over verbetering.

Wij zijn van mening dat ons staatsbestel bedroevend functioneert. Het politieke spel moet nog steeds worden gespeeld volgens regels die dateren uit de vorige eeuw. Die regels zijn in de jaren na 1848 opgesteld voor een maatschappij die niet te vergelijken is met de onze. De turbulente ontwikkelingen sinds 1900 hebben onze samenleving immers ingrijpend veranderd. Maar nog steeds moeten regeerders en parlement het doen met de codes van een voorbij tijdperk. De

laatste jaren presenteren de bittere gevolgen daarvan zich met steeds grotere frequentie.

Mogen wij spreken van een ernstige devaluatie? Wij menen van wel. En wij zijn daarover ten zeerste bezorgd.

Omdat het waarschijnlijk is dat vele Nederlanders onze bezorgdheid delen, hebben wij dit pamflet geproduceerd. De bedoeling ervan is de heersende ongerustheid te mobiliseren om mogelijkwerwijs een beweging op gang te brengen die onze staatsvorm nieuwe, vitale inhoud geven kan.

Op pagina 3 en 4 van dit Appèl treft u onze Schets aan, die aantoonst hoezeer ons democratisch stelsel verstroefd is en welke de euvels en onbetamelijkheden kunnen zijn die daaruit volgen. Wij hebben ook onze gedachten geformuleerd voor een Plan tot een nieuwe, faire, energieke democratie (pag. 4 en 5).

Wat kan men doen met zo'n plan? Wij hebben daar lang over nagedacht. Men zou op basis ervan een pressiegroep kunnen vormen en activiteiten kunnen ontplooiën binnen de bestaande partijen. De hoop dat zulks effectief werkt kan echter slechts een zeer breekbare zijn. Ten eerste omdat de gevestigde groeperingen de huidige constellatie krampachtig in stand houden, uit angst voor verlies van stemmen. Ten tweede omdat de ervaring heeft geleerd wat het pijnlijk lot is van minderheidsgroeperingen binnen de bestaande partijen.

Wij moeten helaas concluderen dat de enige manier om werkelijk pressie uit te oefenen gelegen is in bedreiging met electoraal verlies. De onwrikbare consequentie van die conclusie is het oprichten van een nieuwe politieke partij. Wanneer deze partij inderdaad zou worden opgericht zou zij bijvoorbeeld Democraten '66 kunnen heten. Het vaststellen van een definitieve naam is echter een zaak voor later. Voorlopig kunnen wij het daar, voor het gemak, op houden.

Het stichten van een nieuwe partij is echter geen geringe onderneming. Wij zijn niet uit op politieke lauweren. Wij voelen er bovendien niet voor om als zo= veelste splinterpartij het democratisch functioneren van de 2e kamer nog verder te ontcrachten. Wij zullen daarom de stappen die nodig zijn voor de oprichting van een politieke partij niet roekeloos zetten. Eerst willen wij de overtuiging hebben dat velen onder u onze bezorgdheid delen en onze suggesties toejuichen. Pas als u ons een reëel perspectief biedt zullen wij handelen.

U vindt in deze folder een gepefereerde adhesiekaart. Wij nodigen u uit hem in te vullen, te frankeren en te verzenden. Als aantal en belangrijkheid van de reacties die ons bereiken dat rechtvaardigen zullen wij inderdaad een nieuwe politieke partij in het leven roepen. De oprichtingsprocedure die ons daarbij voor ogen staat wordt toegelicht op pagina 5.

Wij zijn ons ervan bewust dat uw adhesiebetuiging niet alleen gebaseerd kan zijn op ons plan voor her-democratisering.

Uiteraard zult u willen weten hoë de eventueel op te richten partij denkt over belangrijke politieke vraagstukken. Op pagina 7 en 8 hebben wij onze opvattingen, zij het in voorlopige trant, verwoord.

Toch zouden wij er met klem op willen aandringen u niet te verliezen in die gedetailleerde problematiek waarover de bestaande politieke partijen sinds jaar en dag zo moeizaam en vaak nutteloos schermutselen.

Hoofdzaak is nu, in dit stadium, dat u, met ons, onderkent hoe noodzakelijk het is dat onze democratie vernieuwd en verjongd wordt, zodat ze strijdbaar en efficient, slagvaardig en eerlijk (d.w.z. in het belang van 12 miljoen mensen) kan opereren.

Tenslotte nog dit: wilt u bedenken dat niet wij maar u beslist of onze democratie een nieuwe levenskans krijgt? Het is uw reactie die D'66 mogelijk zal maken - of niet.

Stuur ons uw adhesie. Want er gebeuren treurige dingen in ons land. En het is goed en zinvol daaraan een eind te maken.

Met de meeste hoogachting, Het iniatiefcomité D'66, 15 september 1966

C.T. Affolter, Amsterdam; B.C. Algra jr., Leeuwarden; mr. A.R.J. Aris, Leidschendam; dr. P.R. Baehr, Amsterdam; mr. H van Beekhuizen, Amsterdam; P. Beishuizen, Bussum; A. J. C. Besteman, Baarn; mr. J. A. Boeren, Nijmegen; drs. P. Fetter, Katwijk a/Zee; mr. H. Gajentaan, Leidschendam; drs. J. Gruijters, Amsterdam; N. C. Hey, Amstelveen; R. A. Haijting, Amsterdam; F. A. Hymans, Diemen; drs. H. Jongedijk, Wassenaar; H. J. Koenen, Zaandam; S. M. Korteweg, Amsterdam; C. E. van Lookeren Campagne-v. Renterghem, Zaltbommel; mr. H. J. van Lookeren Campagne, Zaltbommel; A. F. Lorier, Amstelveen; A. F. Luijendijk, Oegstgeest; mr. H. A. F. M. O. van Mierlo, Amsterdam; W. M. Moonen, Amsterdam; drs. E. Nypels, Rijswijk (ZH); A. A. Redeker, Amsterdam; drs. G. Ringnalda, Den Haag; J. H. Sampiemon, Diemen; S. Schuyer, Enschede; drs. R. Straatsma, Stiens (Fr); J. Tromp, Harisen (Gld); M. A. Veltman, Amsterdam; drs. E. C. Visser, Amsterdam; mr. L. Vooyo, Heerlen; drs. R. Walhuis, Zutphen; mr. J. Wessel, Voorburg; mr. H. J. Zeevalking, Utrecht.

Plan voor een nieuwe vitale democratie

Hiernaast hebben wij beredeneerd dat de ontoereikendheid van onze democratie wortelt in de belangenverstrengeling van regering en parlement. Wij willen niet volstaan met het signaleren daarvan. Daarom hebben wij ons beraden over mogelijkheden, welke die gebondenheid zouden kunnen ontwarren. Wij menen dat het onze democratie zal baten als a) de regering kan regeren zonder de remmende vertrouwenseis, die thans wordt gesteld, en als b) de tweede kamer een directe connectie heeft met de kiezers. Wij matigen ons geen alléénzalgmakende oplossing aan. Wij werken hieronder slechts één mogelijkheid uit. Staatsrechtelijke varianten hierop zijn stellig denkbaar.

A. Rechtstreekse verkiezing van de minister-president

Hoe kunnen wij de wederzijdse afhankelijkheid van kamer en regering doorbreken? Door een mogelijkheid te zoeken, waarbij de regering los van de partijverhouding in de kamer tot stand komt. De meest voor de hand liggende methode om dit te realiseren is rechtstreekse verkiezing van de minister-president. Geheel los van de kamerverkiezing. Dit is onze suggestie: elke partij brengt een kandidaat naar voren. Deze presenteert zich aan het volk en licht het in over zijn denkbeelden en plannen voor de komende vier jaar. Op basis daarvan tracht hij de kiezers voor zich te winnen. Hij moet 50% van de stemmen halen. Als dat geen van de kandidaten gelukt, moet herstemming plaats vinden tussen de twee hoogst genoteerden. De nieuwe minister-president moet een kabinet samenstellen. En hij zal dat doen met ministers, die zijn denkbeelden delen en ze ook willen realiseren. Welke zijn de voordelen van dit systeem? Kan het de bezwaren, hiernaast gerangschikt, grotendeels opheffen? Wij hebben er vertrouwen in. Hieronder formuleren wij waarom.

De kiezer kiest zijn regering. In de verkiezingsstrijd om het minister-presidentschap moeten de kaarten op tafel komen. De kandidaten gaan de verkiezingsstrijd in met een duidelijk programma. U kunt zich dus veel feitelijker oriënteren. U kunt vaststellen welke kandidaat u het best bevalt, welk programma het nauwst bij uw verlangens en ideeën past. U weet waarvoor u kiest. U kiest voor een regering. U heeft veel minder reden bevreesd te zijn dat de beloften, waarvoor u zwichtte, door compromissen verdund zullen worden of verminkt of misschien geschrapt.

De regering kan beter regeren. De nieuwe minister-president hoeft geen moeilijke coalitie-onderhandelingen te beginnen. Zijn programma blijft ongeschonden: het produkt van een consequente visie. Het hoeft niet te stoelen op compromissen. De minister-president zal veel minder moeilijkheden onder vinden bij het samenstellen van zijn kabinet. Met zijn ministers kan hij zijn plannen voorleggen aan de tweede kamer en trachten ze aan de man te bren-

gen. Dat kan gebeuren in een open, faire discussie. Dreigen met aftreden heeft geen zin. De kamerleden zullen zich daardoor niet laten intimideren. Ze worden niet door vrees voor een coalitiebreuk gehinderd.

De tweede kamer kan beter functioneren. De regering staat losser tegenover de kamer en de kamer staat onafhankelijker tegenover de regering. Het kamerlid wordt in zijn beoordeling van wetsontwerpen en beleid niet dwars gezeten door het coalitie-dilemma en crisisvrees. Hij kan neutraal toeschouwer zijn en voorstellen beoordelen op hun feitelijke inhoud. Kamer en regering staan zakelijk tegenover elkaar. Dat betekent dat het Nederlandse volk wetten krijgt, die nuchter zijn beoordeeld en getoetst en niet 'in vredesnaam' goedgekeurd. En wat de controle betreft op het ministerieel beleid: ook daarin kan de parlementariër to the point zijn. Hij heeft minder reden voor de fluwelen handschoen.

B. Tweede kamer- verkiezingen volgens een districtenstelsel.

Als de verstrengeling tussen kamer en regering ontward is, kan het parlement een nauwere relatie aangaan met de kiezers. Geen betere methode om dat te verwerkelijken dan invoering van het z.g. districtenstelsel. Wij bedoelen: een kiesstelsel waarbij de kamerleden per district worden gekozen. Het zou als volgt kunnen worden georganiseerd: het land wordt verdeeld in kiesdistricten. De partijen stellen in elk district een kandidaat op. De winnende kandidaten worden afgevaardigd naar de tweede kamer, als vertegenwoordiger van hun district. Ook dit segment van ons plan heeft democratiserende waarde. Uit onderstaande alinea's mag dat blijken.

De kiezer kiest een kandidaat die hij kent. Bij het districtenstelsel stemmen de kiezers niet in de eerste plaats op een partij maar op een persoon. U zult de gelegenheid krijgen de kandidaten te leren kennen. Elk van hen zal zich in het district waar u woont presenteren. Dat is geen onmogelijke opgave. Zo'n district is maar een klein gebied. Hij kan het makkelijk bereiken. Hij kan zich overal voorstellen. Alle kandidaten hebben een persoonlijke strijd te voeren om aanhangers te winnen. Zo kunt u van dichtbij over hen oordelen en bepalen aan wie u uw stem zult geven.

Het 2de kamerlid heeft een sterke band met zijn kiezers. De volksvertegenwoordiger weet door wie hij gekozen is. Dat verplicht hem tot voortdurende attentheid op de belangen van de kiezers. Zijn partij zal hem niet zo licht meer kunnen dwingen binnen de fractie-discipline. Hij heeft immers vooral rekening te houden met de mensen in zijn district. Die kunnen zijn gedragingen en prestaties volgen. Als hij zijn kiezers in de steek laat, zijn verkiezingsbeloften niet gestand doet of zijn taak te nonchalant opvat - loopt hij gevaar de volgende keer niet herkozen te worden. De kiezer heeft vat op zijn volksvertegenwoordiger. Er bestaat tussen beiden een band.

Bij de huidige partijpolitieke constellatie zal het systeem dat wij voorstellen grote moeilijkheden met zich meebrengen. Wij zijn ons dat bewust. Eveneens zijn wij er echter van overtuigd dat bij een consequente toepassing van onze hoofdgedachten de politieke partijen gedwongen zullen zijn zich te hergroeperen. De Nederlandse kiezer zal zich op den duur gaan uitspreken in grotere politieke eenheden. Wij achten dat wenselijk. Onder die omstandigheden zal het nieuwe stelsel tot zijn volle recht komen.'

Aan het appèl is een adhesiekaart gehecht. Het initiatiefcomité laat weten dat als de adhesie "bemoedigende vormen aanneemt", een nieuwe politieke partij met de naam 'Democraten '66' zal worden opgericht.

De daarop volgende dagen stromen de adhesiekaarten bij hon-

derden tegelijk binnen bij het voorlopige secretariaat, dat is ondergebracht bij een nicht van één der initiatiefnemers.

2500 positieve reacties komen binnen, een respons van meer dan 20% op de ongeveer 12000 Appèls die via de boekhandel à fl. 1.- verkocht zijn. D '66 slaat dus aan. De analyse van het haerpende politieke systeem, waar duister gemarchandeerd der gevestigde partijen de kiezer in het ongewisse laat over wat er met zijn stem gebeurt, blijkt veel Nederlanders aan te spreken.

De 36 initiatiefnemers kunnen tevreden zijn. Wat had hen nu eigenlijk gebracht tot hun succesvolle initiatief?

Achtergronden

Hans van Mierlo: 'Ik werkte als redacteur van de opiniepagina bij het Algemeen Handelsblad en was als zodanig wel politiek geïnteresseerd. Toen Provo zich manifesteerde was ik, als vele Amsterdammers, welwillend toeschouwer van wat Provo deed. Maar op een bepaald moment ben ik naar de hoofdredactie toegestapt om te zeggen dat er iets merkwaardigs aan de gang was bij die Provo-beweging: het was meer dan wat ludieke grappen, er was een gezagscrisis. Ik heb toen een rondetafelgesprek georganiseerd met een aantal mensen, onder wie mr. Stheeman, toen president van de Amsterdamse rechtbank, waarvan ik in drie volle krantepagina's verslag heb gedaan. (Alg. Handelsblad, 9, 12 en 13-4-'66). Dat gesprek was voor mij uiterst onthullend, een katalysator in een bewustwordingsproces. Ik kreeg het idee dat er gevaarlijke dingen aan het gebeuren waren. De enorme radicalisering in die tijd, zowel naar links als naar rechts, het succes van de Boerenpartij, de rellen rond het huwelijk van Beatrix (maart '66) en de bouwvakkersmanifestatie (juni '66) in Amsterdam: dit alles voltrok zich niet op grond van inhoudelijke argumenten maar was een uiting van ongenoegen'.

Van dit ongenoegen dat zich op vele gebieden manifesteert, schetst de Haagse Post (36/'69) in een terugblik op de zestiger jaren een beeld: het nieuwe Nederland tekent zich af, de bijbehorende terminologie doet haar intree...

'Trekt Neerlands roem in de jaren '50 over de grenzen met het Deltaplan, in de jaren '60 haalt ons land de internationale pers met:

- provo
- rookbommen bij het huwelijk van de kroonprinses
- de opkomst van D '66
- rebellie in de rooms-katholieke kerk
- een "homofielenhuwelijk"
- "Hoepla" en Phil Bloom
- getolereerd drug-gebruik in gesubsidieerde jeugdscentra
- studentenrevoltes

Emigranten vragen hun achtergebleven familie geschrokken om nadere details
International Herald Tribune-redacteur Karl E. Meyer, april 1969 rondrei-

zend door Europa op zoek naar de 'frontiers of permissiveness', rapporteert na een bezoek aan hashisch-rokend Fantasio in zijn krant: 'Of dit experiment in tolerantie slaagt of niet, wie heeft ooit kunnen denken dat het voor het eerst in praktijk gebracht zou worden door de zo calvinistisch geachte Hollander?'
Is Nederland in de jaren '60 gehersenspoeld? Onder de druk van een kritischer publiek schuifelen de autoriteiten aarzelend achteruit. Het politiek bestel is in verval...

Zeggenschap

Intussen verliezen de grote partijen hun leden. Begin jaren '60 pocht de KVP nog op een ledental van een half miljoen, nu moet ze zich tevreden stellen met 180.000 leden. In 1959 verzamelen de grote vijf nog 85.5 pct van de stemmen, bij de verkiezingen van 1967 is dit een percentage al tot 72.2 pct geslonken. Bijna 12 pct van de stemmen gaat dan naar de drie partijen die in de jaren '60 zijn opgekomen: PSP, Boeren en D '66. Het is niet zonder betekenis dat zowel Boeren en D '66 elk op hun eigen wijze zijn ontstaan uit onvrede over het gebrek aan zeggenschap van de individuele burger...

Het nieuwe jargon

Openheid, democratisering, inspraak, medebeslissingsrecht op alle niveaus, revolutionair, gemeenschapsbanden, de nieuwe mens, demonstratie, kritisch, experimenteren, socialisatie, de nieuwe maatschappij, creatief, progressief, vervreemding, manipulatie, radikaal, progressieve concentratie, nieuwe structuren, decentralisatie, arbeidersraden, establishment, inkapseling, repressieve tolerantie, discussie, bezetting, herstructurering, de nieuwe mentaliteit, genuanceerd denken, geëngageerd, involverend, solidair, communicatie, confrontatie, teach-in, sit-in, hearing, jonge intellectuele werkers, uitbuiting, kloof tussen het Westen en de derde wereld, regentenmentaliteit, Telegraafmentaliteit, christenradikaal, ontploffen, stellingname, pragmatisch, buitenparlementaire actie, klotjesvolk, verslaafde consument, consumptiemaatschappij, discriminatie, klassejustitie, dialoog, protest, participatie, informatie, geweldloos, stembusakkoord, paternalisme, autoritair, integratie, een stuk zelfwerkzaamheid, vooruitstrevend, gezagscrisis, agressieve minderheid, langharig werkschuw tuig, rust en orde, verontrusten, gekwetsten, leefbaarheid, geïurbaniseerd, milieuhygiëne, infrastructuur, gebundelde decentralisatie, woonklimaat, groenstrook, gebouwde omgeving, de anonieme bewoner, salariaat, frustratie, trend, trendsetter, impact, incrowd, medium, subcultuur, message, ludiek, poly-interpretabel, love-in, psychedelisch, meditatie, underground, pop, hippe vogel, kick, high, trip, geinig, diggen, pushen, pluggen, jeugdsentiment, gaat vèr hoor, drop-out, soul, omturnen, het swingt, tof, image, ongein, een gekke, lekker gek, weet je wel, dat kan je niet maken, te gek gewoon...

Dag- en weekbladarchieven bergen onder het hoofd 'Gezagshandhaving' 20 jaar lang bijna geen knipsels; met ingang van 1965 groeien deze mappen uit tot dikke papierbundels. Nato-taptoe en een enkele Vietnamdemonstratie brengen in het begin van de jaren '60 wat politiek op de been. Als het parlement zich met het straatgebeuren bemoeit is dat een hoge uitzondering. Bijvoorbeeld in 1961, als de PSP-er Van der Veen de minister vraagt of enkele leuzen niet ten onrechte werden verboden. Mr Edzo Toxopeus (dan 43) haast zich te antwoorden dat het verbod niet in strijd is met de wet.

Belegering

Vijf jaar later is de belegering van het Telegraaf-gebouw (14 juni '66) voor dezelfde Toxopeus - dan VVD-fractie leider - aanleiding de toestand van verhoogde waakzaamheid in te stellen. Wat bij het huwelijk van Beatrix, 10 maart '66, al vermoed kan worden is op 14 juni van dat jaar voor iedereen duidelijk: gezagscrisis. Provo heeft het gezag uigedaagd en het gezag toont zijn gezicht. Het jaar 1965 is onthullend: gezag blijkt politiehond en lange lat. Krenten en pamfletten brengen het gezag op hol.'

(HP, 3/6/1969).

Vanwaar deze uitbarstingen in een land dat er niet bepaald om bekend stond avantgardistische neigingen te vertonen?

H.J.A. Hofland analyseert dit in zijn in 1972 verschenen "Tegels lichten" onder meer als volgt:

'Niet de acties van de provo's of de opstand van de bouwvakkers vormden de gezagscrisis; het waren de autoriteiten zelf die met elkaar slaags raakten als officieren op de vlucht, als voetballers in een degraderend elftal. Hoe was het mogelijk?

In de meeste gangbare verklaringen wordt 'de jeugd' als de grote oorzaak beschouwd: de gezagscrisis was een bijzonder scherp uitgevallen generatieconflict. De welvaartsstaat had de jongeren het politieke avontuur afgenomen en aangezien de studenten en de jonge, welvarende arbeiders toch hun jeugdige energie moesten kwijtraken, ontstonden de woeste taferelen. Een andere verklaring voegt aan het generatieconflict een paar economische en sociale factoren toe: de woningnood was nog steeds niet opgelost en daarvan waren vooral de jongeren het slachtoffer. Overbevolking en milieucrisis gingen ernstig meetellen: de nieuwe generaties zouden hun kinderen in een vervuilde wereld moeten grootbrengen. Het zijn allemaal argumenten die stuk voor stuk misschien wel waarheidsgehalte hebben, maar die met elkaar in plaats van een analyse een soort melodramatische voorstelling van zaken geven, een verhaal waarin 'de jeugd' plichtmatig en langzamerhand geroutineerd wordt beklaagd en waarvan de moraal is dat we geen ijzer met handen kunnen breken. Het generatieconflict en sociale en economische argumenten kunnen helpen bij een verklaring, maar de werkelijke, laatste oorzaak is de politieke. De zogenaamde gezagscrisis is voortgekomen uit het gezag zelf, het heeft de ongelukken die het zijn overkomen in een proces van jaren zelf uitgelokt. De gezagscrisis is de crisis van een ongelooftwaardig geworden hiërarchie.

(H.J.A. Hofland, 'Tegels lichten', 1972)

De prinselijke huwelijksvoltrekking in de 'lastige stad' Amsterdam vormde de indirecte aanleiding van het ontstaan van D'66. Hans Gruijters, sedert 1962 Amsterdams gemeenteraadslid voor de VVD, besluit de uitnodiging voor de receptie van het prinselijk paar niet te aanvaarden. Dit voorval escaleert tot een conflict met Mr E. Toxopeus, fractie- en politiek leider der VVD, en het opstappen van Gruijters. In een interview met Gruijters dat op 26/3/1966 in Vrij Nederland verschijnt concludeert J. van Tijn:

...'Gruijters is dus een politiek dakloze figuur. Hij heeft twee mogelijkheden om aan de situatie een eind te maken. Toetreden tot een andere partij of zelf een dak produceren in de vorm van een nieuw te stichten partij. Er is zelfs al gespeculeerd op een toetreden tot de PvdA. Deze speculaties berusten gedeels op het algemeen bekende feit dat Gruijters het in de gemeentepolitiek vaak op vele punten goed met een aantal socialisten heeft kunnen vinden. Maar van een lidmaatschap van de PvdA is toch geen sprake... Een eigen lijst, of een eigen partij?

Gruijters: 'Geen eigen lijst. Dan een eigen partij: mijn god, waar begin je dan aan- ...ik heb wel de indruk gekregen dat de behoefte aan iets nieuws groter is dan ik dacht. Dat zou met zich meebrengen dat je in de eerste plaats landelijk moet beginnen'...

En Van Tijn besluit:

'Het zou me niet verbazen als Gruijters bij de volgende verkiezingen op de Vrijzinnig Democratische Partij stemt. Alleen, die zal nog wel eerst door hem opgericht moeten worden.'

Van Tijn's voorspelling wordt in de daarop volgende maanden bewaarheid, zij het dan in een andere vorm dan door hem is voorzien...

Oprichting

Inmiddels was Gruijters uit de VVD gestapt na een conflict met Toxopeus. Hij ontving toen wat brieven van hem onbekende mensen die zeiden: moeten we niet iets doen? Hij wist van mij en Sampiemon, een andere collega van het Handelsblad, dat we geïnteresseerd waren. Hij heeft toen een ontmoeting georganiseerd van de briefschrijvers en wat mensen die hij kende; dat was de befaamde Koninginnedagvergadering in Krasnapolsky. Bij het vaststellen van de agenda waren er twee mensen, Lange en Van der Zwan, die er op stonden dat allereerst overeenstemming gevonden zou worden over de sociaal-economische problematiek die voor hen absoluut primair stond. De overigen vonden dat wel belangrijk, maar meenden dat er veel meer aan de hand was. Uiteindelijk is er gestemd en de sociaal-economische zaken kwamen als agendapunt 4 of 5 uit de bus. Dat was voor Lange en Van der Zwan reden om op te stappen. Zij zijn bij Tien over Rood betrokken geraakt. Als je ook kijkt naar het Appèl zie je ook weinig op sociaal-economisch en een heleboel op democratiseringsgebied; bij Tien over Rood is dat precies andersom.

Deze eerste groep bestond uit 11 Amsterdammers. Van meet af aan was echter duidelijk dat de groep, wilde er echt iets uit komen, uitgebreid moest worden met mensen uit het hele land; Amsterdam stond door alle gebeurtenissen wat los van de rest van het land. We hebben toen een lijst van 10 punten opgesteld, waar de gekozen ministerpresident overigens al bij stond, en die lijst heeft ieder van ons naar 2 of 3 bekenden gestuurd, met het verzoek om, wanneer deze punten aanspraken, daarover verder te komen praten. Zo is de groep van 36 ontstaan. Op de eerste bijeenkomst moest er iemand de vergadering leiden; iedereen had een smoes om dat niet te hoeven behalve ik. Ik had geen smoes en zo werd ik voorzitter, hoewel ik dat helemaal niet wilde.

Wij zijn bijeen gekomen en hebben ons louter met praktische politieke vraagstukken bezig gehouden. Het resultaat is te vinden in de punten achter op het Appèl. De vraag wat wij ermee zouden doen, speelde daarbij geen rol; we konden een beweging boven de partijen worden, dan wel een groep binnen een partij, of misschien wel een eigen partij. Inmiddels was het juli geworden. Onze ideeën, zo vonden we, moesten nu op de een of andere manier op schrift verbreed worden, daarna zouden we wel verder

zien, Er werd een redactiecommissie gevormd met o.a. Erik Visser en Peter Baehr waarvan ik voorzitter werd. Die commissie moest zorgen dat het materiaal waarover wij overeenstemming hadden bereikt werd uitgegeven, waardoor we een zekere présence zouden krijgen; meer was dat eigenlijk niet. Omdat ik die zomer toch niet op vakantie zou gaan heb ik me het meest ermee beziggehouden.

Ik wilde toen eens met een p.r.-man gaan praten, iemand die vertrouwd was met het oproepen van reacties en het testen van publiek. Er moest immers iets uitgegeven worden, wat op zijn minst de aandacht trekken zou. Ik had wel een heel verhaal in mijn hoofd, met wolken van gedachten, maar hoe bereik je daarmee het publiek, dat wist ik niet. Via Hans Gruijters kwam ik in contact met Martin Veldman, die als een blok voor de door ons ontwikkelde denkbeelden viel. Bovendien was in Nederland het verkopen van politiek, alsof het een product betreft, geheel nieuw. Uit ons hele verhaal pikte Veldman de analyse van het vastlopen van de democratie, en de middelen die wij daartegen bedacht hadden, er meteen uit. Dat moest onze boodschap worden. Wekenlang zijn we toen beziggeweest, ik was verantwoordelijk voor de inhoud en hij voor de vorm. Tekst na tekst werd geproduceerd en zo kwam het pamflet, met de nadruk op de democratiseringsgedachte tot stand. Tegelijkertijd wilden we een soort marktonderzoek verrichten naar de gewenstheid van een eventuele nieuwe politieke partij: daarvoor was de adhesiekaart in het pamflet opgenomen. Toen hebben we afgesproken dat we bij een relevante respons uit de burgerij tot het oprichten van een partij zouden overgaan en bij onvoldoende respons een beweging zouden blijven.

Op 15 september wilden we ons aan de pers presenteren, maar daarvoor moest de hele groep, die nog van niets wist, met het pamflet geconfronteerd worden. Op zaterdag 10 september werd het pamflet en de hele gedachtengang eromheen door de uiteindelijke groep der 36 ondertekenaars unaniem goedgekeurd. Het pamflet sloeg geweldig aan, lawines van reacties kwamen binnen. Wij hadden ons een maand de tijd gegeven, daarna zouden we evalueren en besluiten hoe we verder moesten. Maar aan het eind van die maand kregen we door de val van het kabinet extra haast. Wij hebben op 20 oktober de ondertekenaars van het Appèl weer bij elkaar geroepen. Voor iedereen behalve Peter Baehr was het op grond van de reacties op het Appèl duidelijk dat we een partij moesten worden. Uit de adhesiebetuigers hadden we z'n 80 tot 100 man gevraagd naar Amsterdam te komen om, wanneer de initiatiefnemers zouden besluiten tot het stichten van een nieuwe partij, onmiddellijk al aan het werk te kunnen in werkgroepen ter voorbereiding van het partijprogram. Zo efficiënt waren we: om 12.30 uur namen we de beslissing om

een partij op te richten, althans om te gaan werken aan een program en een congres en als het ons lukte om een fatsoenlijk program te maken en met fatsoenlijke kandidaten te komen, dan zouden we besluiten aan de verkiezingen deel te nemen. De kwaliteitseis was dus hoofdnorm.

Om 13.00 uur maakte ik vervolgens voor de tv bekend dat we een poging zouden doen tot de oprichting van een partij. Tevoren waren de statuten overigens voorbereid en was de naam al bij een notaris geclaimd.

Die middag zijn er uit de ongeveer 80 aanwezigen zo'n 15 werkgroepen uit de grond gestampt; dat ging allemaal met een enorme vaart. Zij moesten materiaal leveren voor een redactiecommissie die het concept-program zou opstellen. Het ging wat autoritair, maar het moest gewoon, we hadden geen tijd; congres moest worden voorbereid...'

(Democraat, dec. 1967)

Bewust wordt bij het schrijven van het program niet eerst een beginselverklaring opgesteld. De praktijk heeft immers geleerd dat de bestaande partijen in hun beginselen zeer ver uit elkaar liggen, maar in de politiek elkaar dicht naderen. Het gehamer op beginselen werkt daardoor verhullend en ontnemt het zicht op de politieke realiteit. De woorden van Hans Grujters: 'In Nederland moet een politieke partij in hoge mate op een kerk lijken'. Het feit dat D'66 dit weigert zal haar later een beschuldiging van Biesheuvel opleveren dat zij een 'on-Nederlandse' partij is.

Daar komt bij dat D'66, zoals uit het Appèl blijkt, uit overwegingen van doelmatigheid ervoor kiest om als onafhankelijke politieke partij op te treden, waarbij het er niet om gaat een duurzaam thuis voor andersdenkenden te stichten. In plaats van beginselen wordt het pragmatisme beleden, in de omschrijving van de Van Dale 'de filosofische leer die het kenmerk van de waarheid ziet haar praktische toepasselijkheid, haar bruikbaarheid om leiding te geven aan het handelen'. Deze benadering wordt verwoord in de openingsparagraaf van het eerste program (december '66):

De Democraten '66 vormen een Nederlandse politieke partij die op 14 oktober 1966 is opgericht. Deze oprichting vond plaats omdat de ideologieën van de bestaande partijen geen antwoord meer geven op de vragen die ons bezighouden. Velen zouden liever hun stem uitbrengen op grond van een moderne visie op heden en toekomst dan op grond van politiek gezien verouderde beginselen.

De partij heeft tot doel (voor Nederland en, zo mogelijk, andere landen) bij te dragen tot de geestelijke en materiële ontplooiing van alle mensen, ongeacht hun levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, nationaliteit, taal, maatschappelijke afkomst en sexe. Daartoe zal de partij streven naar een radicale democratisering van de Nederlandse samenleving in het algemeen en van het Nederlandse politieke bestel in het bijzonder. Ten aanzien van de middelen welke gehanteerd behoren te worden om deze doeleinden te bereiken, wordt geen speciale voorkeur uitgesproken. De doelmatigheid zal zoveel mogelijk deze keuze bepalen, in het bijzonder waar het de mate betreft, waarin de overheid moet worden ingeschakeld.

Het politiek program zal periodiek aangepast worden aan de zich wijzigende normen en omstandigheden. Het is daartoe nodig de maatschappelijke ontwikkelingen kritisch te volgen en het ontstaan van nieuwe noden en vraagstukken tijdig te signaleren.

(Program D'66, mrt. 1971)

De partij zal onduidelijkheid in de politiek trachten te bestrijden en daarom een duidelijk consequent beleid voeren waarin het program voorop staat.

Aansluitend op het in de laatste zin gestelde noemt D'66 zich zelf dan ook een 'programpartij' en onderscheidt zich daarmee wezenlijk van de 'beginselpartijen'.

Uit een onderzoek van J. Godschalk (dat in '69 in Acta Politica gepubliceerd wordt) naar de achtergronden van de oprichters van D'66 blijkt dat sommigen van hen zich echter wel in een bepaalde Nederlandse politieke traditie plaatsen. Zij motiveerden de oprichting van D'66 o.a. met de mededeling 'behoefte te hebben aan een nieuw soort Vrijzinnig Democraten'. Henk Zeevalking is een van hen:

'Kijk, je moet niet vergeten dat die appèl groep, en de partij zelf in zijn beginjaren ook, dat was een samenkomst van drie stromingen. Een deel uit de PvdA, een deel uit de VVD en een deel met name uit de KVP. Die mensen vonden elkaar vooral op een programmatische basis. Dat was de reden dat D'66 zich toen aandiende als een programpartij. Het kon eenvoudig geen beginselpartij zijn. Om het eens te worden over het program hadden we al dagen werk, stel je voor dat we over beginselen waren begonnen... Het aardige van de partij is juist dat zij is blijven bestaan, appellerend aan de onvrede uit alle hoeken. Iedereen zocht iets anders, maar we vonden elkaar in het besef dat het zo niet langer kon. De discussies waren overigens niet van de lucht. Ik heb al gezegd dat er nogal wat mensen van het eerste uur zijn verdwenen. Zelf ben ik nooit teleurgesteld geweest in de partij. We waren het wel niet altijd met elkaar eens. Met name met Hans van Mierlo heb ik daar nog al eens van mening verschild, overigens altijd loyaal ten opzichte van elkaar en van de partij. Ik vond, en dat vind ik nog, dat D'66 duidelijk een doortrekken was van de lijn van de Vrijzinnig Democraten van voor de oorlog. Van Mierlo vond dat bepaald niet, vond dat ook gevaarlijk om dat zo te stellen, want hij meende dat dat een achterhaalde zaak was.'

(Democraat, febr. 1978)

Een belangrijke inbreng bij de opstelling van het program heeft een groep ex-leden van de JOVD (de jongerenorganisatie van de VVD). Erwin Nypels is een van hen:

‘Tot de na-oorlogse JOVD behoorde een sterk kritische groep progressieve liberalen die de VVD op een ander politiek spoor hoopten te brengen. Op vele gebieden nam de JOVD een standpunt in dat sterk afweek van dat van de VVD. De reactie van de partijtop was echter in de woorden van Van Riel: willen jullie nu eens ophouden met het image van de VVD te bederven. Als jullie werkelijk een andere lijn willen, moeten jullie niet proberen de bestaande partij te veranderen. Met de huidige lijn hebben wij immers onze kiezers gewonnen. Jullie proberen deze lijn nu om te buigen en dat is kiezersbedrog! Toen de JOVD-kritiek onvoldoende effect bleek te hebben is de gedachte ontstaan van een nieuwe partij, hoewel we daar lang over gearzeld hebben. We voelden nl. niets voor versplintering. Toen werd echter het initiatief voor de oprichting van D’66 genomen, waarnaar een groot aantal JOVD-ers overstapten.

Een aanzienlijk aantal van de denkbeelden die de JOVD in de jaren 50 en 60 had ontwikkeld zijn terug te vinden in het eerste D’66-program. Ik noem hier de staatkundige hervormingen: de afschaffing van de Eerste Kamer en een partieel districtenstelsel: de democratisering van het bedrijfsleven, de gedachte van een indicatieve planning van de nationale economie, de emancipatie van de vrouw, Vietnam en de gedachte dat ontwikkelingshulp afgestemd moest worden op de planning van de ontwikkelingslanden zelf.’

Reacties

Het Appèl wordt onderwerp van bespreking voor de parlementaire pers. Terwijl men vrijwel unaniem de heldere stijl van het pamflet prijst, blijkt dat de erin ontvouwde denkbeelden in het gunstigste geval lichte skepsis, en in het ongunstigste totaal wanbegrip ontmoeten. De kritiek concentreert zich op een aantal punten: een nieuwe partij zal de onduidelijkheid alleen nog maar vergroten, de middelen die D’66 propageert zullen de euvelen niet verhelpen omdat de kern van de kwaal zich in de partij-politieke verhoudingen en niet in de staatsrechtelijke structuren bevindt, de gevestigde partijen beraden zich al over de noodzakelijk geachte vernieuwing...

‘Het is een verfrissende ervaring. Het heeft iets jonges, maar tegelijkertijd ook iets van een onbekommerdheid, die haar eigen grenzen nog niet gevonden heeft. Die grenzen zijn er niettemin. Wie het verslag bestudeert van de gisteren gehouden conferentie van de zogeheten ‘brain-trusts’ van de politieke partijen krijgt een indruk van de vele haken en ogen welke talloze democraten reeds vóór 1966 hebben ontdekt aan de ideeën welke de Democraten ’66 op dezelfde dag als gloednieuwe tovermiddelen op tafel legden. Het enige originele aan hun gedachten is dat zij ze zonder binding aan een bestaande politieke partij kun-

nen lanceren. Eigenlijk blijft er van het manifest dan niet veel meer over dan een fraai gestyleerde stunt. Een geval van politieke joyriding...'

'Het is prettig origineel te zijn. Het initiatiefcomité D'66 is origineel, zonder dat hun ideeën in ons land praktisch uitvoerbaar zijn. Het is dan nog slechts een lekker hapje voor de studeerkamer. Dit vertrek hebben de Democraten '66 blijkens hun program node gemist.

Wij hopen oprecht dat de iniatiefnemers zullen inzien dat alleen een splinterpartij hun lot zal zijn. Het zou van grote zelfbeheersing getuigen als zij een aantal verfrissende ideeën binnen de bestaande partijen zouden trachten te verwezenlijken. Daar is de tijd binnen de vijf grote partijen zeker rijp voor. Van deze partijen uit zal zich een saneringsproces moeten gaan voltrekken. Mensen van goeden wille, zoals de Democraten '66, zijn daarbij onontbeerlijk. Met het oprichten van weer een partij richten zij in onze democratie schade aan, die zijzelf zeggen te bestrijden. D'66 loopt anders het grote gevaar een Boerenpartij voor Intellectuelen te worden'.

*Drs. F. A. Hoogendijk
(Elsevier, 24/9/1966)*

Vrij Nederland maakt het in zijn commentaar van 17 september '66 wel erg bont. Onder de kop 'een partij voor conservatieve jongeren' vergelijkt Jan Rogier de plannen van D'66 voor een gekozen minister-president met De Gaulles hervormingen in Frankrijk.

'Mij dunkt dat de Democraten '66 aan de verkeerde kant van de democratische herbewapening begonnen zijn. Niet het staats-hoofd, want daar komt de volksverkiezing van de minister-president toch op neer, maar de volksvertegenwoordiging moet gesaneerd worden. In de Nederlandse parlementaire geschiedenis heeft het zwaartepunt ook altijd bij het parlement gelegen en als de democratie zwak is, zoals in het laatste kwart der 19e eeuw, tussen de wereldoorlogen en thans weer, dan ligt dat aan de zwakte van de partijen of de compromissen van de fracties in de Tweede Kamer. De roep om 'de sterke man weerklonk dan steeds, ook bij goedwillenden als deze 'Democraten', die overigens heel goed weten dat zij deze term vermijden moeten, en die ook werkelijk alleen op sanering uit zijn...

Deze Democraten worden, of zij dat willen of niet, toch een splintergroep in de Kamer en zelfs, naar het zich laat aanzien, een splinter van de VVD, want de economische en sociale paragrafen in hun program zijn meer liberaal dan rood...

In de discussie over de politieke situatie in Nederland en de sanering van de partijverhoudingen kan deze nieuwe groepering zeker een zinnige bijdrage leveren, maar het simplisme van de nu geboden oplossingen is onvoldoende. Als deze partij doorzet, is de kans groot dat zij de conservatieven onder de jongeren van alle gezindten mee krijgt, want het is wel waar dat de kortsluiting van de generaties in haar program minder groot is (vooral wat betreft de vrije meningsuiting, optreden van de overheid, rechtshandhaving, sport, onderwijs, bevolkingspolitiek), maar dan zal

daartegenover een radicaal linkse partij moeten staan. Het antwoord van de PvdA moet duidelijk zijn'.

Opland op 14-2-67, vlak voor de Tweede Kamer-verkiezingen

Het eerste congres

Het stuk van Rogier en enkele andere reacties op het Appèl brengen bij de initiatiefnemers van D'66 enige ongerustheid te weeg. Aan de vooravond van het eerste congres, dat uiteindelijk op 17 en 18 december 1966 in de Amsterdamse RAI is uitgeschreven, maakt Van Mierlo zich zorgen: stel nu dat het congres inderdaad bezocht zal worden door mensen die de sanering van het bestel willen verwezenlijken door middel van een Nederlandse variant op het Gaullisme?

Het verloop van het congres bewijst dat deze vrees ongegrond is. Vol overgave storten enkele honderden congresgangers zich op de agenda: in twee dagen moeten huishoudelijke zaken, het verkiezingsprogramma en de kandidatenlijst afgehandeld worden om de intree van D'66 in de politiek een feit te laten worden.

Sectiegewijs buigt men zich over het conceptprogramma - resultaat van de activiteiten van de werkgroepen en vervolgens door een redactiecommissie aaneengeschreven en aangevuld - om de definitieve tekst tenslotte in de plenaire vergadering vast te stellen. Uit het partijprogramma zal, zo beslist het congres, een commissie een verkiezingsprogramma destilleren.

Op het gebied van de staatsrechtelijke vernieuwing en de vrijheidsrechten blijken geen diepgaande meningsverschillen te bestaan. De D'66-ideeën worden in het verkiezingsprogramma als volgt geformuleerd:

Verkiezingsprogramma democraten '66

'Nieuwe spelregels

1. Rechtstreekse verkiezing van de minister-president.

Het in Nederland onmisbare compromis moet plaats vinden vóór de verkiezingen. De kiezers moeten vóór zij naar de stembus gaan weten wat de consequenties van hun stem kunnen zijn.

2. Een moderne vorm van districtenstelsel in plaats van het onbevredigde kiesstelsel van nu.

Een moderne vorm van districtenstelsel zal de band tussen de kiezer en zijn volksvertegenwoordiger versterken. Daarmee wordt ook de invloed van de kiezer versterkt.

3. Benoeming van de burgemeester op voordracht van de gemeenteraad.

Op den duur zal de burgemeester rechtstreeks door het volk moeten worden gekozen.

4. Afschaffing van de opkomstplicht bij de verkiezingen.

Het stemmen is een recht, niet een plicht.

5. Opheffing van de Eerste Kamer.

Want dubbele behandeling van wetsontwerpen werkt vertragend.

6. De burgemeester moet verantwoording afleggen aan de gemeenteraad over zijn gehele beleid, dus ook over zijn politiebeleid.

Versterking van de positie van het Parlement.

1. Het Kamerlidmaatschap is een volledige dagtaak. Daarom geen burgemeesters of gemeentesecretarissen meer in de Tweede Kamer.

2. Een bij de wet uitgewerkt instituut van 'hearings' moet worden ingevoerd.

Iedere burger moet in principe in de gelegenheid zijn zich in het openbaar voor een parlementaire commissie over een wetsontwerp te uiten. Het Parlement moet bovendien de mogelijkheid hebben ministers en hoofden van diensten, instellingen en bedrijven in het openbaar te horen.

3. Betere parlementaire controle op organisatie en doelmatigheid van het overheidsapparaat.

Daartoe zal een vaste parlementaire commissie moeten worden ingesteld met verstrekkende bevoegdheden.

Vernieuwing en uitbreiding van de vrijheidsrechten.

De vrijheid van de burger dreigt steeds meer in het gedrang te komen. Daarom is het noodzakelijk dat onze grondwet, duidelijker en uitgebreider dan thans, de vrijheidsrechten van de burger vastlegt. De volgende rechten moeten in de grondwet komen:

1. Vrijheid van meningsuiting naast de bestaande vrijheid van drukpers.

Een vrije uiting van mening zonder voorafgaande censuur (zoals een spreekverbod door de burgemeester), maar met ieders verantwoordelijkheid voor de wet. De rechter kan achteraf vaststellen of de wet is overtreden.

2. Vrijheid van demonstratie naast het bestaande recht op vereniging en vergadering.

De huidige praktijk, waarbij burgemeester of politie van te voren toestemming moet geven voor een demonstratie, is in strijd met de vrijheid van de burgers. Als een demonstratie achteraf in strijd met de wet blijkt te zijn, dan horen de deelnemers zich daarvoor achteraf (zoals bij elke overtreding van de wet), voor de rechter te verantwoorden.

3. Vrijheid van levensbeschouwing naast de bestaande vrijheid van godsdienst.

Geen enkele geestelijke stroming kan aanspraak maken op bijzondere bescherming door de overheid.

4. Onschendbaarheid van het telefoongeheim naast de bestaande onschendbaarheid van het briefgeheim.

Deze onschendbaarheid dient te gelden voor de telefoon en alle andere vormen van communicatie via openbare kanalen. Hierop mag alleen inbreuk worden gemaakt op last van de rechter in de door de wet te noemen gevallen.

5. Het recht op gemotiveerd antwoord naast het bestaande recht om een schriftelijk verzoek in te dienen.

Vertegenwoordigende lichamen moeten petitie, door een bepaald aantal burgers ondertekend, in het openbaar behandelen. Iedereen die een petitie indient, heeft recht op een gemotiveerd antwoord.

De internationale gerichtheid van D'66 komt tot uiting in de betrekkelijke omvangrijke buitenland-paragraaf, waarvoor m.n. over de punten erkenning van de D.D.R. en stopzetting van de Amerikaanse bombardementen op Noord-Vietnam vergaande voorstellen worden gedaan. Diepgaande discussies zijn dan ook het gevolg. Uiteindelijk komt men, na de derde congresdag, tot de volgende stellingnames:

'Bevordering van de Internationale samenwerking.

Vermindering van de Internationale spanning.

Het centrale thema dat de Nederlandse buitenlandse politiek dient te beheersen is: de Nederlandse bijdrage aan de intensivering van de internationale samenwerking en de vermindering van de internationale spanningen. D'66 stelt zich voor een buitenlands beleid te bevorderen dat gericht is op het doorbreken van verouderde ideologische uitgangspunten van denkpatronen.

1. Ter bevordering van de samenwerking en ontspanning in Europa moet Nederland het initiatief nemen tot het bijeenroepen van een conferentie van NAVO-, Warschaupaktlanden en de overige Europese landen.

Het doel van deze conferentie zou uiteindelijk moeten zijn: te komen tot verdere politieke samenwerking en ontspanning in geheel Europa. Ter voorbereiding daarvan zal men zich in de beginfase bezig moeten houden met de verbetering van de betrekkingen op het gebied van handel, wetenschap, kunst en toerisme en met het tot stand brengen van een gemeenschappelijke aanpak van de ontwikkelingshulp.

2. Nederland moet de D.D.R. gaan erkennen.

Nederland moet in eerste aanleg – met zijn bondgenoten – de Duitse Bondsrepubliek bewegen de zgn. Hallsteindoktrine (waarbij de Bondsrepubliek de diplomatieke betrekkingen verbreekt met die landen die de D.D.R. erkennen) op te heffen. Ook in het geval dat dit niet tot resultaten leidt, zal Nederland de D.D.R. moeten gaan erkennen.

3. Voortdurend moet worden nagegaan of de Oosteuropese landen nauwer bij de E.E.G. betrokken kunnen worden.

4. Stopzetting van de bombardementen op Noord-Vietnam.

De kwestie Vietnam kan alleen worden opgelost door onderhandelingen. Deze kunnen pas plaats vinden als:

- de luchtbombardementen op Noord-Vietnam onmiddellijk en blijvend worden beëindigd;
- het nationale bevrijdingsfront als onderhandelingspartner wordt erkend;
- de Noord-Vietnamese infiltraties in Zuid-Vietnam worden stopgezet.

5. Communistisch China in de Verenigde Naties.

Communistisch China en Nationalistisch China (Formosa) moeten beide een zetel in de Verenigde Naties innemen. De permanente zetel van China in de Veiligheidsraad moet door Communistisch China worden bezet.

6. Rechtstreekse verkiezing van het Europese parlement.

7. Engeland in de E.E.G.

De spoedige toetreding van Engeland en de Scandinavische landen tot de E.E.G. moet worden bevorderd. Dit mag niet leiden tot vertraging in het proces van de Europese eenwording.

8. Een nieuw federaal Europa dient gebaseerd te zijn op dezelfde beginselen van democratie, vrijheidsrechten en openheid als D'66 nastreeft voor de Nederlandse samenleving.

9. Verhoging van de ontwikkelingshulp tot ca 900 miljoen gulden. Daarbij dient nauwkeurig gelet te worden op de continuïteit, doelmatigheid en nazorg van de geboden hulp.

D'66 is van mening dat men niet moet uitgaan van een dogmatisch vastgesteld percentage, maar van de meethbare reële behoefte aan hulp die direkt en effectief kan worden gelenigd.

10. Rassendiscriminatie in iedere vorm is ontoelaatbaar.

D'66 veroordeelt principieel de Zuidafrikaanse Apartheidspolitiek.

11. Openheid in de buitenlandse politiek.

Het buitenlands beleid van de regering moet meer in de openbaarheid worden gebracht dan thans het geval is. Met name dient de minister van buitenlandse zaken van elke belangrijke buitenlandse conferentie direkt verslag uit te brengen aan het parlement.

De meest verwoede debatten vinden plaats in de sociaal-economische sectie. De sectievoorzitter verklaart zatermiddag, de wanhoop nabij, voor de radio het niet meer te zien zitten, om vervolgens zondagochtend zijn uitlating te herroepen. Een groepje deelnemers verlaat woedend de sectievergadering om vervol-

gens door de toevallige passerende Van Mierlo te worden teruggejaagd. De Tijd geeft het volgende verslag:

'De behandeling van de sociaal-economische paragraaf in het program bleek de meeste tijd te kosten. Daarover waren de meningen dan ook het hevigst verdeeld.

Vastgesteld werd tenslotte, dat in het bijzonder voor de middengroepen de belastingprogressie geringer moet worden. Het bestuur had in het concept-program een verlaging van de progressie voorgesteld slechts tot een inkomen van vijftienduizend gulden. Ten aanzien van de vennootschapsbelasting moet er een grens gesteld worden waarboven salarissen en tantièmes niet als bedrijfsinkomsten mogen worden beschouwd.

Daarnaast legde het congres als programmapunt vast, dat de hoogste inkomensgroepen relatief hoger zullen worden belast. Bovendien wordt een progressie van de vermogensbelasting voorgesteld tot een percentage van 1,2 met een belastingvrije voet van 75.000 gulden. De successie- en schenkingsrechten moeten aanzienlijk worden verhoogd.

De bestuursvoorstellen werden door vele partijleden heftig bekritiseerd en ontdaan van een progressiviteit die men als te ver gaand beschouwde. Dat gebeurde ook in de paragraaf over het bedrijfsleven. De bij D'66 aangesloten hoogle-raren Gans en Zoutendijk stelden amendementen voor op de artikelen over de democratisering van het bedrijfsleven.

In het concept-program was voorgesteld, dat de ondernemingsraad moet worden afgewezen en dat een personeelsraad met een aantal vèrgaande bevoegdheden ervoor in de plaats dient te komen. Het congres besloot op voorstel van prof. Zoutendijk tot een onderzoek welke bevoegdheden aan een personeelsraad moeten worden toegekend in aanvulling op wat voor ondernemingsraden is bepaald.'

(Tijd, 19/12/1966)

Tenslotte wordt de D'66-visie op dit gebied in de volgende punten aan de kiezer voorgelegd:

'Meer sociale rechtvaardigheid, grotere economische doelmatigheid.

Het sociaal-ekonomisch beleid dient zowel te worden gericht op de ekonomische groei als op sociale rechtvaardigheid bij de verdeling van de welvaart. Sociale rechtvaardigheid is pas aanwezig als iedere Nederlander:

- de zekerheid heeft van een welvaartsvast minimumloon, ongeacht zijn capaciteit;
- over een woning kan beschikken, die beantwoordt aan de moderne levensbehoeften;
- verzekerd is van een verantwoorde gezondheidszorg;
- ook financieel in staat is elk voor hem geschikt onderwijs te volgen;
- zeker kan zijn van een verantwoorde voorziening van zijn oude dag;
- zijn recht op arbeid kan uitoefenen.

D'66 meent dat in onze samenleving nog niet aan al deze voorwaarden is voldaan.

Ekonomische doelmatigheid wordt bevorderd door een praktische benadering van de ekonomische problemen, los van starre ideologische uitgangspunten, hetzij van 'links', hetzij van 'rechts'.

1. Een overheidsbeleid, gericht op het bevorderen van de ekonomische groei op lange termijn. Het streven naar volledige werkgelegenheid dient daarbij voorop te staan.

2. Instelling van een ministerie van technologische ontwikkeling en automatisering.

Dit ministerie moet zich bezighouden met de stimulering van de wetenschappelijke ontwikkeling en de bestudering van de sociale en technisch-ekonomische gevolgen ervan.

3. Groeperingen, die door de ekonomische groei, buiten hun schuld, worden bedreigd in hun bestaan, dienen door de overheid te worden geholpen.

De overheid dient in een dergelijke situatie, die van geval tot geval beoordeeld wordt, die maatregelen te nemen, die naar de normen van sociale rechtvaardigheid gewenst zijn.

4. Gelijke arbeid van mannen en vrouwen moet gelijk worden beloofd.

Betere fiskale en maatschappelijke maatregelen moeten genomen worden, zodat de vrouw – en met name de gehuwde – meer dan tot nu toe, in het produktieproces opgenomen kan worden.

5. Twee koopavonden per week.

In het belang van alle consumenten, in het bijzonder de alleenstaande werkende en de werkende gehuwde vrouwen, moet aan winkeliers worden toegestaan twee avonden per week hun winkels open te houden.

6. De consumenten moeten als groep in de Sociaal-Ekonomische Raad worden opgenomen.

Consumentenorganisatie moeten altijd bij het overleg over vestigingseisen betrokken worden.

7. Een gegarandeerd minimumloon met ingang van 21 jaar in plaats van, zoals nu, 23 jaar.

Gehuwden beneden de 21 krijgen, met ingang van hun huwelijk, recht op minimuminkomen.

8. Vermindering van de progressie in de inkomstenbelasting, in het bijzonder voor de middengroepen.

Ter bevordering van de persoonlijke inzet en inspanning dient over de gehele lijn, doch in het bijzonder voor de middengroepen, de progressie in het tarief der inkomstenbelasting minder steil te verlopen. Echter het maximaal percentage dient verder door te lopen dan thans. Dit betekent dat de zeer hoge inkomens zwaarder worden belast. In de vennootschapsbelasting dient een grens te worden gesteld waarboven salarissen en tantièmes niet als bedrijfskosten worden beschouwd.

9. Invoering van een progressie in de vermogensbelasting.

In het tarief van de vermogensbelasting dient een progressie te worden ingevoerd, oplopend tot een percentage van 1,2%. Hierbij zal een belastingvrije voet gelden van f 75.000.–, om het ontstaan van kleinere vermogens te stimuleren. Er zal geen kinderaftrek mogelijk zijn.

10. Aanzienlijke verhoging van het successie- en schenkingsrecht.

Aanzienlijke verhoging van het successie- en schenkingsrecht, ook bij vererving aan meerderjarige kinderen, is gewenst.

Een deel van de overige punten uit dit verkiezingsprogram blijkt nu nog weinig aan actualiteit te hebben ingeboet, zoals bij voorbeeld de punten 4 en 5 van de paragraaf over de bevolkingspolitiek:

**Verkiezings-programma
Democraten'66**

'4. Bestrijding van de vervuiling van lucht, water en grond.

De sterk toenemende vervuiling van lucht, water en grond gaat een dusdanige bedreiging vormen van de gehele volksgezondheid dat de overheid aan de bestrijding ervan de hoogste prioriteit moet verlenen. Dit geldt zowel de mobilisatie van het wetenschappelijk potentieel in ons land als het op korte termijn treffen van ingrijpende wettelijke maatregelen. In beginsel moeten de kosten

5. Effectievere bestrijding van het lawaai in het verkeer.

Een effectievere bestrijding van het lawaai in het verkeer is noodzakelijk. Een stringente wettelijke regeling en een doeltreffende controle hierop moet spoedig tot stand komen. Daarnaast zal een wettelijke regeling moeten garanderen dat bij nieuwbouw zowel de interne als externe gehorigheid tot het minimum wordt beperkt.

Poolse landdag?

Aan de volstrekt democratische instelling van het D'66 congres hoeft niemand meer te twifelen. Het enthousiasme laat zich echter soms moeilijk in toom houden, waardoor de beraadslagingen af en toe op z'n zachtst gezegd niet geheel ordelijk verlopen. 'Een Poolse landdag' noemt de Volkskrant-commentator het onvriendelijk. Andere waarnemers spreken van 'een vriendelijke chaos' en van 'geboorteweeën'. Toch heeft het congres, aldus het Algemeen Handelsblad van 19-12-1966, duidelijkheid weten te scheppen over hetgeen D'66 wil:

'Toch heeft het congres van D'66 wel een beeld opgeleverd, waar de kiezer houvast aan heeft. Sommige duidelijk linkse voorstellen van het bestuur zijn wat minder scherp gesteld (de personeelsraad, de belastingvoorstellen), op een ander belangrijk punt (erkenning DDR) bleek het congres radicaler te zijn dan het bestuur. Het totaalbeeld: de behoudende krachten zijn verslagen, D'66 is een linkse partij, die in de praktische politiek dichter bij de Partij van de Arbeid dan bij de VVD staat en op sommige punten verder wil gaan dan de PvdA. Het gevolg zal wellicht zijn, dat enkelen, die liever een gematigder opstelling hadden gezien, de jonge partij de rug toekeren. Dat lijkt onvermijdelijk. Waar vaagheid door duidelijkheid wordt vervangen, zullen sommigen zich realiseren, dat dit niet hùn duidelijkheid is...

Dank zij de stemmachine, die op de tweede dag in het Congrescentrum gebruikt werd, kunnen we u iets meer vertellen over de aanwezige D'66-ers. De machine moest namelijk van tijd tot tijd geijkt worden en dat kon mooi gebeuren door bijvoorbeeld alle mannen even te laten 'stemmen'.

De mannen maakten 85 procent van de aanwezigen uit, de vrouwen dus 15 procent, wat ons veel toeschijnt voor een partijcongres. Veertig jaar of ouder was slechts 28 procent, tussen de dertig en veertig jaar 42 procent en onder de dertig jaar dertig procent. Een jonge club. 'Democraten '35', zei een verslaggever en een collega sprak van 'de sceptische generatie.'

Voorts enkele persoonlijke waarnemingen. Er waren veel studenten onder de Democraten '66 van allerlei signatuur, nogal wat uit de liberale studentenverenigingen en de politiek-sociale faculteit in Amsterdam, maar ook wel uit de Studentenvakbeweging. En ook het aantal afgestudeerden was aanzienlijk, gezien de vele dragers van titels als mr., dr., drs., en ir. Over het algemeen wel eens vriendelijk slag mensen, de Democraten.

Een consequente, maar (zoals gebleken) riskante toepassing van de door D'66 bepleite openheid in de politiek was, dat de pers het hele congres mocht bijwonen. De ruzietjes over de kandidaatstelling voeren de meeste politieke partijen maar liever achter gesloten deuren op en het gekissebis in de secties zou een gevestigde partij ook bij voorkeur 'onder ons' hebben gehouden. We mochten er bij D'66 allen met onze neus bovenop zitten: hoe in de buitenlandsectie een hele reeks Vietnam-uitspraken werd verworpen, hoe de sociaal-ekonomische

sectiedebatten verzandden in procedurele kwesties, hoe congresvoorzitter drs. Fetter tactisch het verschil met drs. Gruijters uit de weg ruimde. D'66 heeft met deze openheid bewust en principieel het risico gelopen, dat de vuile was buiten zou komen te hangen. En daarmee een dienst bewezen aan het recht op informatie.

Zondagmorgen kwam een congresganger, de heer Schouten, vertellen, dat een ervaren verslaggever hem had gezegd nog zelden een partijcongres te hebben meegemaakt, waaraan de leden zo enthousiast en constructief deelnamen. Wie die verslaggever is, weten we niet, maar achteraf zijn we geneigd hem gelijk te geven. Op vele partijcongressen doet zich al gauw het verlangen naar pauze gelden, wordt er veel onderling gebabbeld en is men zeer opgelucht als het allemaal achter de rug is. Hier accepteerde men zonder protest uitstel van pauzes, werd er goed geluisterd, bleek men bereid beide avonden door te vergaderen en verklaarde men zich akkoord met een extra-congresdag.

Op die extra congresdag dient dan wel gezorgd te worden voor een betere congresleiding. Toen mr. Van Beekhuizen zich een keer versprak: 'Er zijn minder tegenstemmers dan voorzitters,' had hij bijna gelijk. Want we hebben maar liefst vijf voorzitters zien optreden, die zeer ongelijk waren in voortvarendheid en greep op de zaken. Democratie is mooi, maar het moet een beetje overzichtelijk blijven. Eén voorzitter, die bewezen heeft met inachtneming van de democratische regels doortastend een congres te kunnen leiden, verdient, indien voorradig, de voorkeur.'

(AH, 19/12/1966)

Op het eind van de tweede congresmiddag blijkt de huurtijd in de RAI te zijn verstreken, zonder dat de hele agenda is afgewerkt; een deel van het programma en de vaststelling van de kandidatenlijst zijn nog niet aan bod gekomen. Een lichte verwarring maakt zich van de congresgangers meester: de vergadering elders voortzetten; schorsen en later nog eens bijeenkomen; er D'67 van maken?

Een avant-gardistisch beeldhouwwerk in de RAI-hal biedt uitkomst. Van Mierlo klautert er in en stelt, half in de staketsels hangend voor het congres op '3e kerstdag' voort te zetten, en hij redt volgens velen daarmee D'66.

Tijdens de Kerstdagen weet men zich kennelijk voldoende van het slopende weekend te herstellen; op 27 december blijken er ongeveer 400 man in Krasnapolsky aanwezig te zijn om het program en de kandidatenvaststelling af te ronden. Aan het slot van de dag kan van Mierlo dan ook vaststellen: 'het congres is gesloten, de verkiezingscampagne geopend'.

Het Parool geeft het volgende verslag:

**Van Mierlo door 93 pct.
als lijsttrekker gekozen.
D'66 voltooit program en
kandidatenlijst**

'Drastische wijzigingen onderging de woningbouwparagraaf. Bij het bestuur tegen de oorspronkelijke paragraaf, waarin het streven naar een vrijere woningmarkt centraal stond. Van bestuurszijde werd toegezegd, dat de uitwerking daarvan nog eens zal worden bezien.

De belangrijkste punten van het woningbouwbeleid, zoals die nu nog in het program van D'66 staan zijn:

- een herziening van de belasting op onroerend goed, zodat een deel van de waardeverhogingen die het gevolg zijn van bestemmingswijzigingen of infrastructuurwerken ten goede zal kunnen komen aan de gemeenschap

– de woningbouwsubsidies moeten meer ten goede komen aan minder draagkrachtige bewoners

Voorts was er allerlei kleingoed. Met een kleine meerderheid besloot het congres steun te verlenen aan het behoud van de Friese taal. Een pleidooi voor een 'verantwoorde meningsvorming omtrent het al of niet toestaan van vrijwillige vruchtafdrijving' werd door 89 procent gesteund. Het totale program werd door 96 procent der aanwezigen goedgekeurd. Het bestuur kreeg de machtiging om er een kort verkiezingsprogram van te maken. De behandeling van het program werd afgesloten met een staande ovatie, luid applaus en bravo-geroep.

Een staande ovatie viel enkele uren later ook mr. Van Mierlo ten deel toen hij wat schutterig, een glas bier nog in de handen, als definitief lijstaanvoerder de zaal inkwam, door het congres als 'a jolly good fellow' toegezongen.

Toen was het belangrijkste deel van de kandidaatstelling afgehandeld: de bezetting van de eerste zes plaatsen op de kandidatenlijst. Twaalf gegadigden waren daarvoor: zes bestuurs- en zes tegenkandidaten.

Het bestuur had overigens geen invloed op de verdere gang van zaken bij de kandidaatstelling. Eén voor één verschenen de gegadigden op het spreekgestoelte om zich met een kort toespraakje aan het congres voor te stellen. Daarna stemde het congres: eerst werd in twaalf rappe stemmingen bepaald, wie de eerste zes zouden zijn, daarna werd tussen hen bij stemming de juiste volgorde vastgesteld.

Mr. Van Mierlo kwam met vlag en wimpel als eerste uit de bus. Tweede werd de heer De Goede, door het bestuur als achtste geplaatst, die met zijn vlotte rede kennelijk het congres op zijn hand had gekregen. 'We hebben wel gestemd in '63, maar niet gekozen,' zei hij, 'niet alleen de stemmers op de confessionele partijen, maar ook die op de PvdA weten niet voor welke politiek ze hebben gestemd. De politieke machine is verouderd, D'66 heeft een goed recept voor vernieuwing.' Derde bleef M. Dijkstra uit Beetsterzwaag, vierde bleef mej. mr. Goudsmit uit Amsterdam. Vijfde werd Parool redacteur E. C. Visser (eerst zevende), zesde de heer Nypels, die geen hogere plaats wilde. Een opzienbarende duikeling maakte de heer Imkamp uit Den Haag (van twee naar zeven) en ook mr. Van Beekhuizen (van vijf naar twaalf). Op de volgende plaatsen: 8. H. J. Koenen, Zaandam, 9. mr. W. L. Sluis, Eindhoven en 10. N. Schwarz, Den Haag.

*Opland's visie op de
keuze die de kiezer in
febr. 1967 geboden wordt.*

HET BEGIN (1966-1967)

D'66 gaat zich nu in de verkiezingsstrijd werpen. 'Hebben we daar geld genoeg voor?', riep een stem uit de zaal. 'Natuurlijk niet,' was het antwoord. En er volgde een oproep om snel de contributie voor 1967 te voldoen. Alsmede de voorzichtig uitgesproken verwachting van 'andere personen, die misschien bereid zullen worden gevonden'...

(Parool, 28/12/1966)

Verkiezings- campagne 1967

De tijd – zeven weken – tot de op 15 februari uitgeschreven verkiezingen is beperkt, evenals de beschikbare middelen voor de campagne.

Terwijl Den Uyl, de nieuwe lijsttrekker der PvdA, met een verkiezingsbus door het hele land trekt en de KVP haar aantrekkelijkheid tracht te vergroten door het inzetten van een groepje 'KVP-girls' – die alleen maar lief hoeven te zijn – moet D'66 het heel wat bescheidener aanpakken: huiskamerbijeenkomsten worden georganiseerd en intrigerende reclameborden langs de weg opgesteld:

Kleine lettertjes

'Van verschillende kanten (vooral van fietsers en automobilisten, maar ook van enkele kantoorbedienden, die alleen in de maalstroom van haastig voetvolk op straat komen) is mij gevraagd wat er nu eigenlijk op die borden van D'66 staat. De wildste geruchten blijken hierover de ronde te doen, zo spreekt men van recepten, nieuwe verkeersregels, Latijnse citaten, moppen over Sam en Moos, en een advertentie waarin het Algemeen Handelsblad zijn overige medewerkers opsomt. Geen van deze veronderstellingen blijkt juist te zijn. Er staat in werkelijkheid: 'Waarom zoudt u zich blind staren op de andere politieke partijen, als D'66 u een blik gunt in de kleine lettertjes van het contract tussen kiezer en gekozenen!'

(Volkskrant, 6/2/1967)

De publiciteit die het Appèl heeft opgeroepen dwingt de andere partijen tot - merendeels negatieve - stellingname, hetgeen op zich zelf weer publiciteit oplevert...

*Hans Gruijters tijdens
een verkiezingsavond in
het Amsterdamse
Frascatie in debat over
het D'66-program
(13 febr. 1967)
(Foto: Spaarnestad/Erich
Koch)*

**In forum
kritiek van Kamerleden
op Democraten '66**

'Tijdens een forumavond van het Politiek Jongeren Contact Amsterdam in Krasnapolsky hebben de kamerleden Peschar (pvda), Hoekstra (cpn) en kamerkandidaat Vonhoff (vvd) de doelstellingen van de nieuwe politieke partij D'66 gisteren veroordeeld.

De heer Vonhoff betitelde de partij 'bij gebrek aan een praktische ideologie als een bijzondere vorm van een confessionele partij', waarvan hij verwachtte dat ze dan weer socialistisch en dan weer liberaal stemmen. 'Dat is precies de fragmentarische oplossing, die we ook bij de KVP, de CHU en de AR tegenkomen', zei hij.

CPN-lijstaanvoerder Hoekstra vreesde dat het systeem van een gekozen president en het districtenstelsel zou uitdraaien op een soort Gaullisme.

Dat ging de heer Peschar wat te ver maar hij liet er op volgen: 'Als D'66 niet anders kan brengen dan een samenraapsel van een aantal politieke punten zonder een samenhangende achtergrond is het geen politieke partij maar een ééndagsvlieg'.

Onder de vijfhonderd jongeren in de zaal waren vele aanhangers van D'66, die daar fel op reageerden. Zij kregen de forumvoorzitter, de Brandpuntredacteur Ad Langebent ('Ik heb in 1963 KVP gestemd') zo ver dat hij een vertegenwoordiger van de aanvankelijk niet uitgenodigde partij, mej. Maya Krans, in het forum opnam'.

(Parool, 25/1/1967)

Terzijde

WUBBE: 'Nog 35 nachtjes slapen en dan is D'66 ook weer voorbij.'

De meeste indruk weet D'66 middels de beeldbuis te maken. Een voortreffelijke propagandafilm van de hand van Leen Timp, in januari uitgezonden, en de wijze waarop Van Mierlo zich in verkiezingsprogramma's temidden van de 'oude rotten' weert, blijken aan te slaan. In een door een werkgroep van de VU na de verkiezingen gehouden onderzoek komt bij de vraag welke partij de beste indruk op de TV heeft gemaakt, D'66 als tweede met 19% uit de bus, na de ARP met 20%, maar voor de PvdA (17%), KVP (16%) en VVD (11%).

De defintieve verkiezingsuitslag trekt tot ver over de grens de aandacht: D'66 is er niet alleen in geslaagd als enige 'nieuwkomer' tot de Kamer door te dringen, maar is, een ongekend fenomeen in de vaderlandse parlementaire geschiedenis, meteen

*D'tt-ers in Amsterdam
bij het bekend worden
van de verkiezingsuitslag
(Foto: Anefo)*

goed voor 7 zetels. Verbluffend bij deze uitslag is overigens dat het behaalde stemmenpercentage van 4.47% vrijwel exact overeenkwam met de voorspelling die de 11 initiatiefnemers op Koninginnedag '66 hadden gedaan. Zij hadden allen een briefje ingevuld met het percentage van de stemmen dat zij voor de door hen beoogde nieuwe partij verwachtten. Het gemiddelde van de 11 gissingen was 4.5%!

In de verkiezingsuitslag zien velen een bevestiging van het bij de kiezers gerezen wantrouwen tegen de wijze waarop in Nederland de politiek bedreven wordt. De 'nacht van Schmelzer' laat duidelijke sporen na in het gevoelige verlies van de KVP. Maar ook de PvdA – tenslotte het slachtoffer van de 'nacht' – blijkt zich weer het ongenoegen van de kiezers op de hals te hebben gehaald: het verlies dat bij de Statenverkiezingen werd geleden wordt niet goedge maakt.

Opgewonden commentaren spreken al van een 'crisis in het partijbestel'. De parlementaire krachtsverhoudingen zijn echter niet drastisch anders komen te liggen: per saldo komen slechts 15 van de 150 zetels in andere handen.

De nieuwbakken fractie komt al direct in aanraking met de politieke werkelijkheid.

Aar de Goede: 'De avond na de uitbundige viering van de verkiezingszege, hielden we onze eerste fractievergadering, tezamen met het hoofdbestuur. Wij waren nauwelijks bezig of Hans van Mierlo kreeg een briefje aangereikt, waarna hij verdween. Op de een of andere manier kregen we te horen dat het briefje de mededeling bevatte dat Den Uyl hem was komen opzoeken. De PvdA-fractie leider moest namelijk de dag erop advies gaan uitbrengen aan de Koningin en wilde kennelijk eerst met D'66 nog overleggen. Hans bleef uren weg en, al doorvergaderend, werden we langzamerhand toch wel wat zenuwachtig...

Maar opeens kwam hij weer binnen, verontschuldigde zich dat hij zolang was weggebleven en zei ons dat Den Uyl ook de andere fractieleden graag wilde ontmoeten. Wij gingen achter Hans aan en maakten aldus, als de nieuwkomertjes die we ons voelden, kennis met een echte politicus'...

Vervolgens komt de formatie op gang. De partijen waarop het kabinet Marijnen steunde, blijken nog over een voldoende meerderheid te beschikken om de liberaal-confessionele coalitie voort te zetten. Na de weigering van informateur Zijlstra om het premierschap van het te vormen kabinet op zich te nemen, valt het formateurschap aan AR-lijsttrekker Biesheuvel ten deel. Met zijn coalitiepartners kan hij het echter niet eens worden over de bezetting van enkele ministersposten en ziet zich genoodzaakt zijn taak op te geven. Het Parool maakt de volgende kanttekening:

... 'het treurige van de zaak is overigens dat dit gehele schimmenspel rondom de formatie zo keihard bevestigt wat al lang vaststond:

dat dit partijensysteem onhygienisch en verouderd is en dat de kiezers zolang dit systeem wordt gehandhaafd, alleen maar in de waan worden gebracht dat zij zich uitspreken over 's lands bestuur en 's lands bestuurderen.

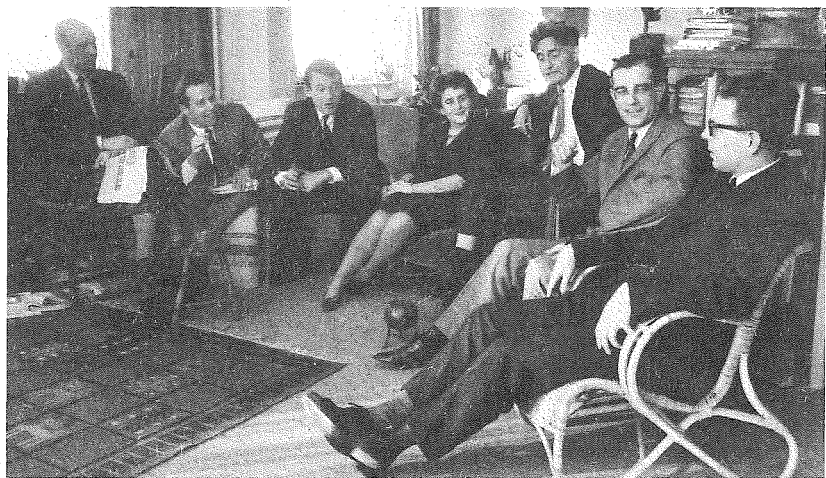
Het meest onbegrijpelijke van alles is dat de fractieleiders van de uitslag van de verkiezingen en het succes van D'66 zo weinig hebben opgestoken. Zouden zij werkelijk iets van begrepen hebben dan zouden zij hebben doorvergaderd tot er een kabinet was. Het gemak en welhaast de arrogantie waarmee zij deze formatie erbij neer willen gooien, wijst erop dat zij niet begrijpen hoezeer dit gebaar de argumenten van de critici van het stelsel onderstreept. In zoverre kan men de fractieleiders dankbaar zijn: zij graven driftig verder aan de kuil waar zij, of hun huidige partijformaties, op den duur wel in moeten vallen'.

(Parool, 17/3/1967)

De eerste fractie

Het kabinet De Jong komt vervolgens betrekkelijk snel tot stand.

De eerste Tweede Kamer-fractie van D'66. V.l.n.r. Erwin Nypels, Minne Dijkstra, Hans van Mierlo, Anneke Goudsmit, Sef Imkamp Aar de Goede en Eric Visser.
(Foto: Nico Naeff)

De nieuwe fractie moet op het Binnenhof onder gebrekkige omstandigheden aan de slag. Zij heeft slechts één kamer tot haar beschikking, waar bovendien een secretaresse voor halve dagen (die de fractie zelf betaalt) haar werk doet. Van de huidige bewerktuiging tot en met allerlei apparatuur toe, is absoluut geen sprake. Zelfs de telefoontjes moeten genoteerd en aan het eind van de maand uit eigen zak voldaan worden. Mede door toedoen van D'66 komt hierin, al snel na haar entree, verbetering.

De D'66-ers worden op het persoonlijke vlak met veel goodwill ontvangen. Politiek onervaren als zij zijn, moeten zij echter nog wel wennen aan de regels van het politieke spel, aan het verschil tussen gelijk hebben en gelijk krijgen. Niet zelden worden D'66-moties weggestemd met slechts 7 stemmen, die van de eigen fractie, voor.

Aar de Goede: 'In mijn maidenspeech had ik er bij de Regering op aangedrongen naast de gebruikelijke jaarlijkse begroting ook een meerjaren-planning op te stellen. Toen ik van het spreekge-

stoelte terugliep naar mijn plaats hoorde ik uit de AR-banken de opmerking: 'dat was een uitstekend verhaal, De Goede, maar onze steun krijgt je motie toch niet.' Mijn motie werd inderdaad met grote meerderheid verworpen. Overigens is het denkbeeld van de meerjarenraming later, toen ik staatssecretaris was, in de Comptabiliteitswet opgenomen.'

Het optreden van de fractie wijkt duidelijk af van het geldende, plechtstatige Binnenhofse patroon. Door een ongedwongen stijl en een informele wijze van uitdrukken probeert de D'66-fractie nadrukkelijk de politieke debatten voor een ieder begrijpelijk te maken. Zoals de Haagse Post aangeeft, slaat dat bij een deel van de Kamer aan:

'In de Tweede Kamer begon het al meteen goed. Ze waren daar allemaal een beetje gespannen. Niemand wist precies wat de nieuwe fractie kon.

De oude rotten waren bang van Hans van Mierlo, een onverantwoordelijk persoon, die zomaar zei wat hij dacht. Voor een deel hoopten de dienaren van de gevestigde belangen hem dat wel af te leren. Zij hadden het trouwens zelf ervaren, in een grijs verleden, dat goede bedoelingen stuk lopen op de hechte tradities van het Binnenhof. Het andere deel van de zittende en gezeten politici deed mee. De toon werd losser. Den Uyl en zelfs Schmelzer gedroegen zich ineens bijna lichtzinnig. Zelf zagen zij dat aan voor lichtvoetigheid. In elk geval vonden zij het modern.'

(HP, 9/9/1967)

Bij debatten interrompeert de D'66-fractie meer dan tot dan gebruikelijk is, vooral wanneer er onduidelijke of ondeugdelijke verhalen worden afgestoken. Ook de parlementaire pers moet hier even aan wennen, zoals blijkt uit het verslag van een door-gewinterde commentator als de 'Wandelganger' van de Volkskrant van het optreden van Van Mierlo tijdens het debat met Minister Udink over de begroting van ontwikkelingshulp:

'De heer Van Mierlo is zelf een nieuweling (evenals Udink) en heeft dus geen medelijden met andere nieuwelingen. Interrupties waren niet van de lucht: Wat bedoelt de Minister? Wil hij dat nog eens uitleggen? Kan ik daar geen antwoord op krijgen? Het is niet duidelijk hoe de heer Van Mierlo precies in elkaar zit. Is hij een sluw politicus die met ondermijnende vragen de voosheid van de oude partijen poogt aan te duiden? Of is hij een onbevangen jongeling die gewoon bepaalde dingen wil weten en als het ware toevallig de beurse plekken van de gevestigde machten raakt?'

(Volkskrant, 23/6/1967)

Niet alleen wat de manier van doen betreft, maar ook op inhoudelijk gebied springt de D'66-fractie er duidelijk uit. Jan Vis, (destijds parlementair redacteur): 'D'66 heeft door haar parlementair gedrag zeker aanzien gekregen. Het verhaal van de door reclamejongens grootgemaakte partij, die veel gemeen zou hebben met de Boerenpartij, werd al gauw gelogenstraft. D'66 bleek een nieuw reservoir politiek geïnteresseerden te hebben aangeboord. De kracht zat 'm vooral in het loslaten van een aantal tot vooroordelen verworpen standpunten. D'66 heeft zich bijvoorbeeld intensief beziggehouden met de kwestie Vietnam

en dit, in tegenstelling tot de PSP, niet op ideologische gronden. D'66 wees op de realiteit dat het optreden van de V.S. een achterhaalde zaak was (de PvdA deed er veel langer over om tot inzicht te komen; de afsplitsing van DS'70 vond plaats naar aanleiding van kritiek op de V.S.-bombardementen op Cambodja). De erkenning van de DDR was een ander sterk punt; in feite een vooruitlopen op de Ost-Politik van Willy Brandt. D'66 prikte gewoon een aantal dingen door die langzamerhand ficties geworden waren. Zij wilde toen al een andere, doelmatiger vorm van ontwikkelingshulp; niet die van 'we geven een land zoveel geld dat weer – liefst bij ons – aan allerlei hoogwaardig spul uitgegeven kan worden', maar: we moeten een ontwikkelingsland zoveel geven als het absorberen kan, en niet met onze methodes de sociaal-economische infrastructuur van dat land platwalsen. Dat waren in het parlement bepaald nieuwe geuiden.'

De eerste jaren opereert de fractie als een voortreffelijk team. Van Mierlo is een inspirerende leider en Aar de Goede, in '68 vice-fractievoorzitter geworden, ziet er op toe dat de zaken organisatorisch niet ontsporen. De sfeer binnen het team is uitstekend. Het gevoel de parlementaire voorhoede te zijn van een brede vernieuwingsbeweging, als nieuwe generatie in de politiek de ramen open te zetten van een stoffig binnenhuis, leidt tot een opgewekte bezetenheid, die de D'66 fractie tot één van de hardst werkende maakt. Zij is daarbij in de gelegenheid kwalitatief hoog werk af te leveren, wat in sterke mate te danken is aan de ondersteuning door de werkgroepen van de partij. De Haagse Post geeft in '70 het volgende beeld van de fractie:

'Het intelligente zevental krijgt van de parlementaire journalistiek een 'ruim voldoende'. Relatieve outsider Peter Baehr: 'Ik ben diep onder de indruk van de manier waarop ze het doen. D'66 heeft een eigen gezicht gekregen door het optreden van de fractie'.

De bekwaame kern wordt gevormd door Hans van Mierlo, Anneke Goudsmit en Aar de Goede. Erik Visser vestigt de indruk van een ietwat saaie kamergeleerde, Sef Imkamp is de Schwärmende grijze vredesduif in de fractie en Erwin Nypels de zachtmoedige Kleinmahler op sociaal-economisch gebied. Minne Dijkstra valt met zijn joviale optreden en behoudende opvattingen ietwat uit de toon.

Van Mierlo's team is overladen met werk. Baehr: 'De fractie volgt alle onderwerpen nauwgezet en met even grote activiteit. Ik zou meer voelen voor selectie. Dat is de opvatting van Van Mierlo niet.' De te verwachten zetelwinst zal verlichting brengen. Toch valt bij de fractieleider een lichte weerzin te bespeuren tegen een forse uitbreiding van zijn zevental. Baehr: 'De eenheid, die er nu van nature is, valt dan weg of wordt kunstmatig.'

(HP, 18-24/3/1970)

Met deze laatste opmerking slaat Baehr de plank niet ver mis.